

INFLÁCIÓS EREDETŰ VAGYONMOZGÁS A VÁLLALATI SZFÉRÁBAN

– Elvi kérdések és a magyar megoldás –

A tanulmány elsősorban arra kíván rávilágítani, hogy a mai magyar gazdaságban az infláció a vállalati vagyongyőntéket két irányban befolyásolja: egyrészt az eszközérték folyamatos nominális felértékelődését okozza, másrészt a felértékelési folyamattal párhuzamosan a vagyon reálértékének folyamatos csökkenéséhez vezet. Az infláció mikro gazdaságot bomlasztó hatása ellen a piacgazdaságokban – elsősorban a vállalati vagyon reálértékét csökkentő hatás ellensúlyozására – van némi védekezési lehetőség. A hazai vállalatok számára azonban még ezek a lehetőségek sincsenek meg, ami azzal a következménnyel (is) jár, hogy inflációs eredetű vagyongyőntések zajlanak a gazdaságban. A szerző vizsgálja ezek irányát is, majd a hatások gyors becslésére alkalmas módszereket mutat be.

Bonyolultsága és sokrétősége következtében az irodalom többféleképpen definiálja és értelmezi az inflációt. Legáltalánosabb értelmezése szerint: az árszínvonal tartós emelkedése, illetőleg egységnyi pénz vásárlóértékének a folyamatos csökkenése.

A mikrogazdálkodás nézőpontjából közelítve az infláció lényege: ugyanaz a dolog, ugyanabban a pénznemben kifejezve egy későbbi időpontban lényegesen többbe kerül anélkül, hogy a többi termékhez képest általában felértékelődött volna. Noha az infláció mértékét az átlagos árszínvonal-növekedés mutatószámával szokták jellemezni, a háttérben rendszerint jelentős ár-arány-átrendeződési folyamat zajlik. Az inflációs jellegű árnövekedések ágazatonként, termékfajtánként, sőt vállalatonként is igen különbözőek lehetnek. Minél rövidebb időszakot vizsgálunk, ez a differenciáltság annál nagyobb. Az egyes gazdálkodó szervezetek ugyanis igen eltérő lehetőségekkel rendelkeznek, továbbá rendszerint különböző ár- és piacpolitikai koncepciókat alkalmaznak az infláció káros hatásainak megelőzésére, illetőleg kivédésére.

Az infláció és a számvitel

A számvitel a maga tiszta – ám más megfontolásokat követő – logikájával rendszerint csak olyan tételeknek a költségként történő elszámolását teszi lehetővé, amelyek mögött tényleges kiadás húzódik meg. Csak így érhető el, hogy

$$\text{ÁRBEVÉTEL} - \text{KÖLTSÉG} = \text{NYERESÉG}$$

évenkénti számítása révén hosszú távon, tendenciaszerűen érvényesüljön a

$$\text{BEVÉTEL} - \text{KIADÁS} = \text{NYERESÉG}$$

elve. Ez az elv biztosítja, hogy előbb-utóbb ki kell mutatni és le kell adózni minden nyereséget (legkésőbb a

cég eladásakor, mint a könyv szerinti érték és az eladási ár ez utóbbi javára mutatózó különbözetét). Ennek az elvnek az alkalmazása révén valósul meg az a gazdaság-szervezési irányvonal is, miszerint a vállalkozói vagyont csak adózott forrásokból lehet bővíteni.

Az infláció hatására a vállalatnál jelenlévő erőforrások pénzben kifejezett ellenértéke magasabbá válhat a beszerzési értékénél. Bekövetkezésének valószínűsége annál nagyobb, minél hosszabb idő telik el a beszerzés és a felhasználás között. A beszerzés és a teljes elhasználódás közötti idő az állóeszközök* esetében a legnagyobb. Itt (a gazdasági elhasználódással arányos leírást feltételezve) a mindenkor nettó értékre „ráláhalmozódik“ a beszerzés óta eltelt évek inflációja. Egy harminc éves irodaépület esetében például (ha időközben nem került sor eszközátértékelésre, sem pedig az irodaépítés forradalmi megújítására) az inflációs korrekció a nettó érték és a vonatkozó harminc év – építőipari árindexek alapján – halmozódott árindexe alapján számítható. Efféle inflációhalmozódás az állandóan cserélődő eszközök (anyagok és egyéb forgóeszközök) esetében nem jellemző. Ennek ellenére magas inflációs ráta, illetőleg alacsony forgási sebesség mellett itt is számottevővé válhat a nominális értéknövekedés.

Versenyi feltételek között az áruk ára tendenciájában a mindenkor újra-elállításukhoz szükséges költséget és az átlagprofitráta szerinti nyereséget téríti meg. Az újra-elállításhoz szükséges költség megtérülése azt jelenti, hogy a felhasznált erőforrások mindenkor piaci árának megfelelő érték rész épül be az ár-

* A számvitel 1992-től tárgyi eszközöknek nevezi az állóeszközöket. Minthogy kategóriáit minden vállalkozásnak használnia kell, várható, hogy a gyakorlatban a tárgyi eszköz elnevezés fokozatosan uralkodóvá válik. Ennek ellenére két okból is célszerűnek látszik az eredeti elnevezés életben tartása. Egyrészt ez nagyobb összhangot mutat a dolog lényegével, másrészt jobban illeszkedik a piacgazdaságok szóhasználatához is. Mindezekre tekintettel jelen írásban mindvégig az állóeszköz elnevezés szerepel.

ba. Költség oldalról azonban csak az eredeti beszerzési ár vehető figyelembe. Így (alap esetben) a elhasznált erőforrások beszerzési és megtérülési ára közötti különbség is nyereségként jelenik meg. Ez a nyereség azonban csupán látszólagos, nem valódi, lévén a rendszer reálértéken történő szintentartásához nélkülözhetetlen. Az inflációból adódó látszólagos nyereség – amit általában inflációs nyereségnek neveznek – a valódi nyereséggel egybemosódva jelenik meg. Erőforrásfajtánként eltérő számítások szerint, tételesen választható le róla.

A leválasztást és a valódi nyereségtől eltérő kezelést az indokolja, hogy a beszerzési árakból levezetett költségek megtérülése nem nyújt fedezetet az újravásárláshoz. Következésképpen a rendszer egyszerű szintentartásához az inflációs nyereség visszaforgatása szükséges.

Az inflációs nyereség kérdéseinek rendezésekor – a halmozódás miatti összehasonlíthatatlanul nagyobb súlya miatt – többnyire az állóeszközök reálértékének visszapótlási kérdéseire koncentrálnak. A gazdasági kalkulációk készítésekor a reálérték pótlásához szükséges, amortizáción túl összeg inflációs nyereség-igényként (inflációs nyereségszükségletként) építhető be a számításokba.

A nominális értéknövekedésnek a számviteli rendszeren történő korrekciót elvi nehézségekbe ütköztetik. A nominális értéknövekmények megfelelő összeg vagyonnövekménykénti elismerése formailag ellentmond annak az elvnek, hogy vagyonnövekmény csak adózott forrásokból származhat. Másrészt a vonatkozó erőforrások felhasználásakor esedékes költségelszámolás során fel kell oldani azt az elvet, hogy költség csak kiadásokból származtatható.

A problémakör rendszertanilag is tiszta megoldására alkalmas számviteli eljárást inflációs számvitelnek nevezik. Az inflációs számvitel gyakorlatban működőképes változatának a kidolgozását számos akadály nehezíti. Abból kell kiindulni, hogy a gazdálkodók természetes törekvése a valódi jövedelmek adózás alóli kivonása, következésképpen el kell zárni azokat az utakat, melyeken a valódi jövedelmeket is az inflációs nyereséghez társíthatnák. Ezek az útelzáró módszerek azonban jelentősen ronthatják magának az inflációs számvitelnek a hatékonyságát. Mivel a legnagyobb hibafaktort a tényleges árnövekedés eszközfajta szerinti és időbeli differenciáltsága adja, elkerülhetetlennek látszik annak előírása például, hogy az állóeszközök és a készletek ártértékelésekor csak a hivatalos statisztika árindexeit lehessen figyelembe venni. Ennek egyrészt az a következménye, hogy a valóság hűség máris sérül, másrészt – azáltal, hogy a kisebb árnövekedésű erőforrások felhasználói is az átlagos árindexnek megfelelő rátával kalkulálhatnak – az inflációs nyomás erősödhet a gazdaságban. Mindezeket túl az inflációs számvitel alkalmazásakor rendkívül kedvezőtlenül alakul a pénzügyi és a reálfolyamatok kölcsönhatásának áttekinthetősége is.

Az inflációs számvitel kidolgozására és gyakorlati alkalmazására történtek már kísérletek.* A tapasztalatok nem nevezhetők kedvezőeknek. Tény, hogy az eszközök teljes körű évenkénti újraértékelésén alapuló inflációs számvitelt a piacgazdasági gyakorlat még kétszámjegyű infláció esetén sem preferálja. A legfőbb gond megoldására, azaz az állóeszközöket érintő inflációs nyereség

kiszűrésére (adómentességének biztosítására) egyszerűbb módszerek váltak jellemzővé: az értékcsökkenési leírásnak az inflációs rátákkal történő felszorozása, illetőleg az értékcsökkenési leírás összegének gyorsított leírás révén történő növelése.

Az inflációs nyereségnek az amortizációval párhuzamosan történő adómentes visszaforgatása az inflációs hullám lefutása utáni időszakban fokozatosan elvezethet a könyv szerinti és a piaci állóeszközérték összhangba kerüléséhez (amennyiben a halmozott inflációs rátát az egyes állóeszközök teljes leírásáig értelemszerűen alkalmazhatják a látszólagos nyereség megadóztatásának elkerüléséhez).

A másik módszer alkalmazásának kevésbé jó a perspektívája. A leírás pénzügyi szempontokból történő gyorsításának hatására ugyanis egyre nagyobb mértékben távolodik el az állóeszközök aktuális piaci értéke a könyv szerinti értéktől. A halmozódással egyre növekvő inflációs nyereség elfedése egyre nagyobb amortizációs többletet igényel. Egy öt évig tartó húsz százalékos körüli infláció már oda vezethet, hogy az összes állóeszköz nettó értéke sem nyújt fedezetet az elhasználódás szempontjából indokolt amortizáció és az inflációs nyereség összegére. A könyv szerinti és a piaci érték összhangba hozása nélkül ez a rendszer egy idő után automatikusan befulladás. Az összhangba hozás feltételeinek adózási szempontból korrekciót megteremtése a szabályalkotóktól komoly módszertani fegyvertárat követel meg.

A magyar gazdaságirányítás látszólagosan a legegyszerűbb, a vállalkozások szempontjából viszont a leginkább hátrányos megoldást választotta. A gazdasági szabályozás során úgy tesz, mintha nem volna infláció. Így az inflációs nyereséget is automatikusan megadóztathatja. Mi több! A nagyobb nyereségadó-bevétel érdekében még a gyorsított leírás alkalmazásától is eltántorítja a vállalkozásokat (annak ellenére, hogy azt a számviteli törvény a lineáris leírással egyenértékűként kezeli). Az eltántorító hatás lényege: a leírás gyorsítása miatt keletkező többlet-amortizációt nyereségadó-kötelezettség terheli.

1995-től lehetővé vált az inflációval korrigált (pontosabban a mindenkori tényleges) vagyónérték szerepeltetése a mérlegben.* Az értékhelyesbítéseket évente egyszer, december 31-i fordulónappal, eszközönként egyedileg lehet elvégezni, nyilvántartásba venni, majd összesítés után a mérlegben az eszközök között „Érték helyesbítés”-ként, a saját tőke részeként pedig „Értékelési tartalék”-ként kimutatni.

A megoldás sajátossága, hogy az értékhelyesbítés tétele szerinti értéknövekmény nem válik a vállalkozás tartós tulajdonává, az egyes állóeszközök elhasználódásával párhuzamosan nyom nélkül eltűnnek. Ezt a hatást azt váltja ki, hogy az értékhelyesbítési tételek nem vehetők figyelembe az értékcsökkenési leírás számításakor. Bármekkora is a szóban forgó állóeszköz inflációval növelt aktuális értéke, a rendszerbe költség útján visszatáplálható értékeket az eredeti beszerzési áraknak megfelelően kell számszerűsíteni. Igaz ugyan, hogy az infláció halmozódó hatása miatt az értékhelyesbítések összege egy ideig növekvő tendenciát mutat, azonban az infláció elulása után az inflációs hatással érintett állóeszközök nettó értékének folyamatos csökkenésével párhuzamosan az értékelési tartalék összege is fokozatosan eltűnik.

* Lásd például Tompa Miklós (1991) írását.

* 1995: XX. tv. A számvitelről szóló 1991. évi XVIII. törvény módosításáról és kiegészítéséről.

Mindezek alapján világosan kell látni, hogy az 1995. évi szabályok szerint az értékhelyesbítések útjára lépő vállalkozások tőkéje tartalmilag eltér a klasszikus értelmezésű saját tőkéjétől. A konstrukció pénzügyi szempontból csalóka megoldásnak látszik. Az értékelési tartalék ugyanis – mint a fentiekben láthatjuk – lebegő tétel, emiatt a költségterülés nem biztosítja a saját tőke szintentartási követelményét. Ez utóbbihoz hosszabb távon óhatatlanul adózott nyereség válik szükségessé, szemben azon vállalkozások saját tőkéjének a szintentartásával, melyek nem léptek az értékhelyesbítések útjára.

A nominális felértékelődéssel párhuzamosan futó vagyonesztés

A „nem kezelt” infláció a sajátos hatásmechanizmusa révén egyidejűleg két irányú vagyonezték-eltérítő hatást fejt ki. Egyrészt a felszínen is jól látható módon nominálisan felértékeli a vállalati eszközértéket, másrészt ezzel párhuzamosan automatikus vagyonesztési mechanizmust visz a rendszerbe, melynek révén szinte automatikusan emésztődik fel a vállalati vagyon. Vagyis miközben folyamatosan egyre többet érnek (nominálisan) az állóeszközök, reálértékük az induló állapothoz képest is egyre kisebb lesz. Ezen kétirányú hatás számszerű bemutatását szolgálja az alábbi egyszerűsített példa. Rendkívül bonyolult folyamatról lévén szó, ebben a fázisban túlzónak látszó egyszerűsítő feltevésekre is szükség volt. Ezek a későbbiekben fokozatosan feloldhatóvá válnak.

• Példa a „nem kezelt” inflációból fakadó vagyonesztés és a maradék vagyon egyidejű felértékelődési folyamatának a bemutatására

Adatok:

– A szóban forgó vállalkozás működési területe: nonprofit elven működtetett szolgáltatás (például nem üzleti vállalkozásként működtetett vízművek).

Feltételek:

– A szolgáltatás ára önköltség szintű, még az inflációs nyereséget sem téríti meg.

– Az adott géptípusra a gazdasági avulás nem jellemző, a géptípus ára az infláció arányában nő.

– Az értékcsökkenési leírás a tervezhető élettartamra lineáris, és ezzel összhangban alakul a gép valódi elhasználódása is.

– Az amortizációt mindig az év végén számolják el, a pénzt azonnal átutalják egy elkülönített számlára. (A gyakorlatban a negyedéves elszámolás a jellemző.)

– Az amortizáció átutalt összegét a bankban halmozzák fel az újravásárlás esedékességéig. (A gyakorlatban ez nem jellemző, de nem ütközik törvénybe.)

– A bank évi 30 % (kamatos) kamatot fizet, ami nem jelenik meg nyereségment. (Ez a kamat a költség-szintű árak mellett elvileg adóköteles nyereségment jelenne meg. A konkrét esetben azonban csupán technikai szerepet játszik. Ha ugyanis a képződő amortizációt rendre állóeszköz vásárlásra fordítanak, minden esetben újra megindulna a vásárolt állóeszközök nettó értékének infláció szerinti felértékelődése és vagyonesztési folyamata. Mindennek a következetes végigvitele áttekinthetlenné tenné a valódi összefüggéseket. Lényegében tehát a számítások áttekinthetőségét biztosítja a feltételezett bankbetéti konstrukció.)

A példa megoldásának 1. táblázatban összefoglalt mutatószámai alapján is látszik, hogy noha – a teljes elértéktelenedés időpontjáig – a gép aktuális piaci értéke rendre magasabb volt a könyv szerinti értéknél, egyidejűleg fokozatosan növekvő vagyonesztés is bekövetkezett. A vagyonesztés adott évi értéke az inflációs nyereségnek megfelelő. (Ez a szolgáltatás költség-szintű áraiból egyértelműen következik.) Mivel a kieső vagyon pótlása nem történik meg, nominális értéken egyre nagyobb összeg hiányzik a visszapótláshoz. A vagyonesztés aktuális értékének (a 6. oszlop adatainak)

1. táblázat

A példabeli gép működése során bekövetkező vagyoneztés és állóeszköz-felértékelődési folyamat

Év (vége)	Halmozott infláció plusz egy	A leírás		Adott évi értékesztés (inflációs nyereség-igény)	Az értékesztés visszapótlási követelménye	Az éves amortizáció kamattal növelt összege	A gép aktuális	
		összege	aktuális pótlási értéke				könyv szerinti	piaci
						a 4. év végén	értéke	
1	2	3	4	5	6	7	8	9
1.	1,300	25	32,5	7,5	16,5	54,9	75,0	97,5
2.	1,690	25	42,3	17,3	29,3	42,3	50,0	82,0
3.	2,197	25	54,9	29,9	38,9	32,5	25,0	54,0
4.	2,856	25	71,4	46,4	46,4	25,0	0,0	0,0
Összesen		100			131,1	154,7		

– Az idei év elején vásárolt gép értéke: 100 millió Ft, tervezhető élettartama: 4 év.

– Az inflációs ráta 30 %. (Ilyen egyenletes nagyságú infláció – különösen a két számjegyű, vagy annál nagyobb ráták esetében – nem szokott bekövetkezni, de elvileg nem lehetetlen.)

számítása:

$$25 \times 0,300 \times 2,197 = 16,5$$

$$25 \times 0,690 \times 1,690 = 29,3$$

$$25 \times 1,197 \times 1,300 = 38,9$$

$$25 \times 1,856 \times 1,000 = 46,4$$

$$\text{Összesen: } 131,1$$

Igaz ugyan, hogy a 100 millió Ft értékű gép elhasználódásakor az eredeti értékénél lényegesen nagyobb összeg, 154,7 millió Ft áll rendelkezésre (7. oszlop), ez azonban messze nem elegendő ahhoz, hogy az infláció következtében ma már 2,856 x 100 millió, azaz 285,6 millió Ft-ért kapható ugyanazon típusú gépet megvásárolhassuk. Az új gép ára és a bankban levő pénz különbözete 131,1 millió Ft, vagyis éppen annyi, mint a 6. oszlop összesen rovatában szereplő vagyonesztés.

A fenti feltételek szerint működtetett nonprofit cégek inflációhoz viszonyított vagyonesztési arányai ezen optimista változathoz képest lényegesen nagyobbak, mivel a keletkező amortizációt azonnali állóeszköz-vásárlásra fordítván magának az eredeti amortizációs résznek a vagyonesztési folyamata is azonnal beindul. (A példában a banki elhelyezés feltételei szerint a költségként elszámolt amortizáció reálértéke az újravásárlás esedékességéig már nem romlott.)

A példa által bemutatott kettős hatás (nominális értéknövekedés és fokozódó vagyonesztés) valódiságának megerősítése érdekében átgondolandó, hogy keltelt-e zavart az a feltétel, miszerint az amortizációt az év végén egy összegben számolják el, szemben a negyedéves elszámolás általánosan alkalmazott gyakorlatával.

A feltételnek a gyakorlat irányába való elmozdítása természetesen korrigálná némileg a számszerű eredményeket, a markánsan érvényesülő kettős hatás mibenlétén azonban mit sem változtatna. Ez belátható, ha a feltételezett évenkénti amortizációs költségelszámolás speciális hatásmechanizmusát egybevetjük a másik elméletileg lehetséges szélsőséggel, a naponkénti amortizáció-elszámolással. Ez utóbbi esetben naponta utalnak át a bankba az amortizációs tételeit, ami átlagosan egy fél évvel korábbra hozná az amortizáció banki kamatozásának a kezdetét. Ugyanakkor ugyanilyen időarány szerint csökkennének az elszámolás időpontjában esedékes inflációs nyereségek is. Ez a fél éves időcsúszás azonban mit sem változtatna azon a fő hatásmén, hogy a sok évvel ezelőtti beszerzési árból számított amortizáció nem nyújt fedezetet a halmozott infláció szerint megnövekedett áron kapható új állóeszköz beszerzésére.

Az inflációból fakadó vagyonmozgás fő irányai

Az inflációból fakadó vagyonmozgás nem törvényszerű. Ha a vállalkozásnak módjában áll „kezelni” az inflációt, nem is következik be. Amennyiben ugyanis az inflációs nyereségigénynek megfelelő látszólagos nyereség adómentesen visszaforgatható a vállalkozásba, a meglévő vagyon reálértéke is helyben maradhat (megfelelő színvonalú gazdálkodást feltételezve). Ehhez még az sem szükséges, hogy a vagyon inflációs hatásnak megfelelő felértékelődését a könyveken átvezessék. Az inflációs nyereség megfelelő mértékű visszaforgatása ugyanis azal jár, hogy az inflációs hullám elültével egy bizonyos idő után a folyamatos állóeszközcsere révén a vagyon könyv szerinti értéke automatikusan felnövekszik a piaci érték szintjére.

Mivel a magyar gazdasági szabályrendszer az inflációs nyereségigény adómentes visszaforgatását nem tette lehetővé, egyúttal automatikus vagyonesztési csatornákat nyitott meg. Az inflációból fakadó vagyonmozgás fő irányainak feltérképezésekor célszerűnek látszik külön vizsgálni a nonprofit jellegű szolgáltatási szféra és a

versenyipiaci szféra cégeit. Az üzleti vállalkozás formájában működtetett természetes monopóliumok sajátos színfoltot képezhetnek ezen a palettán. (Ennek a színfoltnak a bemutatásával ez a cikk nem foglalkozik.)

A magyar gazdaságban a mai napig is jelentős arányban található nonprofit jelleggel működtetett szolgáltató cégek. Ide sorolhatók a (privatizálás előtt álló) energia- és csatornaszolgáltató cégek stb.

A nonprofit elv abból indul ki, hogy a költségek reálértéken történő pörgetése automatikusan biztosítja az adott kapacitású rendszer folyamatos működését. Az ilyen elv szerint működtetett vállalkozások bővítését külső forrásokból biztosítják. A magyar gyakorlat a nonprofit elv leképezésekor sem számolt az inflációs összefüggésekkel, és általában költségszintű, azaz a költségeket éppen megtérítő árakat diktált.

Noha a természetes monopóliumként funkcionáló szolgáltató cégek hatósági ármeghatározása közgazdaságilag is indokolt, a szabályozás által közvetített konkrét tartalom közgazdasági szempontból már nem állta meg a helyét. A szinttartás lehetőségének a biztosításához az inflációs nyereségigényt is be kellett volna építeni az árakba. Tekintettel azonban arra, hogy Magyarországon az inflációs nyereség is adóköteles, ehhez a tételhez még a vonatkozó nyereségadó-vonzatot is csatolni kellett volna. Az ilyen mértékű nyereséget tartalmazó ár még költségszintű árnak tekinthető, mivel csupán a rendszer szinttartásához szükséges bevételeket biztosítja, bővítést azonban már nem tesz lehetővé.

A fogyasztók eme költségszintű ár alatt jutottak a vonatkozó szolgáltatásokhoz, és ez olybá vehető, mintha a szolgáltató minden esetben apró vagyondarabkákat is ajándékozott volna a fogyasztónak. Minél nagyobb volt a fogyasztás, annál nagyobb ajándék járult hozzá. Valójában ezen kényszerűségből (és láthatatlanul) elajándékozott vagyonrészeket jelentik a rendszerbe beépített vagyonesztési folyamatot. A nagy eszközigenyű cégek esetében – és a természetes monopóliumok ilyenek – az inflációs időszakban nullához közeli nyereséget biztosító árak révén hatalmas összegű vagyonértékek szivárogtak el. Az ily módon felhalmozódott valódi tőkehiánynak semmi köze sincs az adott cég gazdálkodási színvonalához. (Ez utóbbi a természetes monopóliumok körében egyébként is nehezen mérhető.) Ebben a gazdálkodói szférában tehát az inflációból fakadó vagyoncsökkenés értéke egyértelműen a felhasználókhöz vándorolt.

Az inflációs eredetű vagyonmozgás lényegesen bonyolultabb folyamata zajlott a versenyipiaci vállalkozásainál. Ezeket a vállalkozásokat a jelentős hatású piaci problémákon túl sajátosan keveredő privatizációs és fiskális indíttatású hatáskomplexum érte, melynek csupán egyik szerves eleme az inflációs eredetű vagyonesztés. Ennél a vállalati körnél ez nem a fogyasztóhoz, hanem tendenciájában a költségvetésbe vándorolt. Átlátásához az egész problémakomplexum nagyvonalú ismerete szükséges. Már itt meg kell jegyeznünk, hogy ezen a vállalkozási körön belül a vizsgált téma szempontjából egy sajátos szegmenst képvisel a külföldi szakmai befektetők révén privatizált vállalatok köre.

Magyarországon a '80-as évektől napjainkig változó konstrukciók szerint folyik a vállalatokból történő tőke kivonás. A legjellemzőbb tőke kivonási csatornák:

a) 1985–1987 között a gazdasági szabályozás az amortizációt, a vagyoneladásból származó bevételt és az adózott nyereséget egy olyan alapba csatlakoztatta,

amelyből többek között különféle adókat (béradó, kereseti adó, vagyadó, állóeszköz-beszerzési adó) finanszíroztak, és különböző prémiumokat, jutalmakat, jóléti kiadásokat eszközöltek. Vagyis a vagyon közvetlenül, folyó kiadások formájában csordogálhatott ki a vállalatból. Egy meglehetősen intenzív vagyonfeléltési érdekeltiség biztosította, hogy a vagyon jelentős része a költségvetésbe kerüljön még azon az áron is, hogy ezzel párhuzamosan indokolatlanul nőhettek a keresetek.

b) 1988-tól a gazdasági társaságokról szóló, majd az átalakulási törvény szélesre tárta a vállalati vagyon magántulajdonná konvertálásának lehetőségeit. A talányos jogi szabályozásban nem volt világos, hogy kinek van joga eladni a vagyont, és kit illet meg az ellenérték. Az állam ebben az időszakban vajmi keveset avatkozott bele a vállalatok privatizációs tevékenységébe. Ez a két év volt az az időszak, amikor a cégek vezetői – gyorsaságtól, ügyességüktől, helyzetfelismerő képességüktől és emberi tisztességüktől függően – szinte tetszés szerinti mértékben magántulajdonukká konvertálhatták a rájuk bízott állami vagyont.

c) A magyar vállalatokat az állam eleve tőkehiányosan alapította. Így mindegyikük jelentős hitelállománnyal kezdte meg működését. A fentiekben jelzett tőke-kivonás további fokozott hiteligényt támasztott. Az ily módon hitelezési kényszerhelyzetbe hozott vállalatok számára komoly csapást jelentett, hogy 1990-től ugrászerűen irreális szintre emelték a hitelkamatokat. A nulla felé tendáló átlagos jövedelmezőségi szint mellett az iparban a (tíz-harminc százalék közötti) termelői árdindexet mintegy tízenöt-húsz százalékponttal meghaladó hitelkamatok léptek életbe. Így az esetleges potenciális tőke-jövedelem jelentős része, vagy teljes egésze hitelkamat formát öltve tűnik el. Sok veszteséges vállalatnál éppen a magas hitelkamat volt a tőkefogyatkozás egyik fő oka.

d) Az 1990-től meglöduló infláció egyre nagyobb és nagyobb inflációs nyereségigény visszaforgatását indokolta volna. Ha azonban a magas hitelkamatok ellenére mégis képződött valamennyi nyereség, azt igen jelentős mértékű, kezdetben ötven százalékos majd fokozatosan csökkenő nyereségadó terhelte. Az inflációs nyereségigény kumulatív növekedése és a potenciális nyereség hitelkamat formájában való elvonása, illetőleg mindennemű nyereség komoly megadóztatása azt jelentette, hogy az inflációs eredetű vagyonvesztés zöme szintén a költségvetésbe vándorolt.

e) Részint a tőke kivonási lehetőségek körét bővítette, részint önálló gazdaságpusztító hatást váltott ki a forgalomban levő pénz mennyiségének csökkentése egy olyan időszakban, amikor az üzleti vállalkozások száma éppen megszokozódott. Csupán a nagyvállalatoknak több vállalkozásra történő szétbontása is növeli a forgalom lebonyolításához szükséges pénz mennyiségét. A pénzügyi kormányzat mindezeket figyelmen kívül hagyva igen erős pénzsűkítő politikát folytatott. Ennek a mozzanatnak döntő jelentősége van abban, hogy a magyar gazdálkodói szférában egyre súlyosabbá vált a pénzhiány, s rövid időn belül körbetartozás alakult ki. Egyébként jól működő vállalatoknál is gyakori volt a fizetéseképtelenség annak ellenére, hogy a nem kétes követelése jóval meghaladták a tartozásait. A fennmaradáshoz azonban újabb és újabb hitelek felvételére kényszerült. (A kamatok tőke kivonást eredményező hatása tovább szélesedett.) Különböző javaslatok születtek a zsró mielőbbi bevezetésére, illetőleg a tartozások

és követelések más módon történő összevezetésére, de valójában megmagyarázhatatlan és máig megmagyarázatlan módon e kérdéskörben csak 1994. végén született meg a megoldás a zsró bevezetésével. Miközben az ésszerű rendezés irányában nem született megoldás, a körbetartozások közepette bevezettek egy olyan csőd-törvényt, mely szinte azonnal csődhullámot indított el a gazdaságban. (Elhibázott voltát ma már senki sem vitatja.)

A külföldi szakmai befektetők révén privatizált vállalatok vagyonára nehezedő inflációs hatás mibenlétét rendkívül nehéz átlátni. Egyrészt eleve nagy nyereségadó kedvezményeket élveznek, így az inflációs nyereség esetleges megadóztatása kevésbé érintené őket hátrányosan. Más oldalról ezen vállalatok új tulajdonosai rendre tőkét is emeltek, tehát a nagy tőkehiány miatti kamatok káros hatását is kevésbé érzékelik. Mindemellett a külföldi tulajdonosoknak többnyire módjukban áll a hazainál sokkal olcsóbb külföldi hitelekhez hozzájutni. Mindezek tükrében első megközelítésben meglepő, hogy a külföldi tulajdonú vállalkozások 1993-ban nagyobb veszteségaránnyal működtek, mint a belföldiek.

A feltételezhető háttérmozgások jobb érzékeléséhez célszerű röviden áttekinteni a szakmai befektetők érdekvizonyait.

A szakmai befektetők előnyeit az adott területen meglévő szakmai jártasságukban, tudásukban, üzleti kapcsolataikban és elért piaci pozícióikban szokták megjelölni. A szakmai befektetők előnyei között ki szokták emelni, hogy őket nem az azonnali jövedelmezőség motiválja, ráadásul hajlandók figyelmet és erőforrásokat fordítani a megvásárolt vállalat menedzsment-jének és piaci stratégiájának átalakítására is. A szakmai befektetők részére történő eladásnak azonban nagy kockázatai is vannak. A cégek felett megszerzett ellenőrzési lehetőségeket ugyanis nem feltétlenül arra kívánják felhasználni, hogy látványosan felvirágoztassák azokat. A cégvásárlást is természetesen az a törekvés mozgatja, hogy hosszabb távon a lehető legnagyobb saját haszonra tegyenek szert. A két dolog a felvásárolt vállalat szempontjából nem feltétlenül vezet ugyanarra a végeredményre. A szakmai befektető a vásárlás révén hosszú távon is igen nagy haszonra képes szert tenni anélkül, hogy a megvásárolt vállalatban nyereség mutatkozna. Sőt! Befektetett pénze hasznát általa is képes növelni, hogy – különböző, nem az egyenlő értékek cseréje szerint működő forgalmi csatornák megnyitásával – a teljes potenciális nyereséget átszivárogtatja a saját, teljes tulajdonú cégeibe. Számára ennek az óriási előnye, hogy a közös tulajdon gyümölcsén nem kell osztozkodni a tulajdonostársakkal. Az sem példa nélküli, hogy a már említett csatornákon magát a tőkét is átszivárogtatja, s esetleg a tőkehiányossá vált vállalkozásban – az onnan elorzott pénzből – tőkét emel. Így belátható időn belül a teljes céget is megszerezheti.

Tekintettel arra, hogy a szakmai befektető tudásrészeleteinek, műszaki technológiai és szervezési eljárásainak nincs kialakult piaci ára, az ezekhez kapcsolódó pénzmozgások értékarányossága gyakorlatilag megkérdőjelezhetetlen. A kirívó aránytalanságotól való tartózkodás esetében a piacképes áruk mozgatásához kapcsoló aránytalan haszonmozgatás sem érhető tetten.

Többnyire a száz százalékban tulajdonossá váló szakmai befektető sem ott mutatja ki a hasznot, ahol az keletkezik. (A teljes tulajdonlás még zavartalanabb érték-átvándoroltatási lehetőséget biztosít számára.) Mind-

ezek fényében érthetővé válik a szakmai befektetőknek a nem jövedelmező szerzeménnyel szemben többnyire túrelmes magatartása.

A szakmai befektetők sajátos értékmozgatási lehetősége különleges jelentőségűvé válik abban az esetben, ha külföldi befektetőről van szó. Ilyenkor ugyanis az átszivárogtatási manőverek azzal járnak, hogy egyik országból regisztrálatlan, ellenérték nélküli jövedelmek vándorolhatnak át egy másik országba. (Ha az értékát-pumpálás nagy arányokat ölt, gazdaságilag ellehetetlenülhet a külföldi szakmai befektetők által nagyon patronált ország.)

Megjegyzendő, hogy a pénzügyi befektetők számára ezek a rejtett vagyon-átszivárogtatási csatornák nem léteznek, ők az adott vállalatban megtermelt jövedelemhez csak úgy juthatnak hozzá, ha azok számviteliileg is ki vannak mutatva.

A fenti összefüggéseket természetesen kell felfogni. A haszonelvű gazdaság törvényszerűségei közé tartozik ugyanis, hogy minden haszonszerzési lehetőséget a legjelentősebb mértékig igyekeznek – a saját maguk számára – kiaknázni.

Mindezek alapján nem elképzelhetetlen, hogy a külföldi szakmai befektetők (akik ma még döntő súllyal szerepelnek a külföldi befektetők között) tulajdonosait nem károsítja a magyarországi infláció vagyonszétválasztása, mivel módjukban áll az inflációs nyereséget lényegesen meghaladó jövedelmeknek a vállalatbirodalom más cégeihez való átforgatása. (Ez magyarázatát adhatja az itt keletkező jelentős súlyú veszteségeknek is.) A hazai cégeket ilyen alapon érintő vagyonszétválasztás – megítélés szerint – nem sorolható az inflációs eredetű vagyonszétválasztások körébe.

Az infláció miatti vagyon-felértékelődés, illetőleg vagyonszétválasztás összegének gyors becslése

A kellő körültekintéssel alkalmazott gazdasági becslésmódszerek nagy segítséget nyújthatnak a vezetői munkában. Ezek a módszerek általában kevésbé munkaidőigényesek, gyorsak és kielégítő pontosságú információk előállítására alkalmasak.

Az infláció vagyoneértékre gyakorolt tényleges hatásának a számszerűsítése bonyolult, aprólékos és hosszadalmas munkát igényel, ami bizonyos esetekben önmagában is indokolhatja a becslésmódszerek bevezetését. Másrészt éppen a számítások bonyolultságából és hosszadalmas voltából következően nagy a szisztematikus tévedések veszélye. A becslés a részletes számítások eredményeinek egyfajta globális kontrolljára is alkalmas, az egybevetés természetes alkalmat nyújthat a valóság alaposabb elemzésére is.

Természetesen – mint minden információ közelítő értékének az előállításakor – itt is többféle módszer dolgozható ki. Ezeknek eltérő lehet a feltételrendszere, a munkaidőigénye és a pontossága egyaránt. Az alábbiakban egy rendkívül egyszerű, gyors, és többnyire kielégítő pontosságú változatot mutatunk be. Előbb képletszerűen, majd egy egyszerű példán keresztül.

Feltételrendszer:

– A gazdasági élettartamot jól közelíti a számviteli élettartam, időarányos lineáris leírást alkalmaznak, ami jól követi a gazdasági elhasználódás folyamatát.

– Az állóeszközállomány élettartam szerinti, valamint korstruktúrája állandó.

– A cserélődő állóeszközök relatíve magasabb árának értékstruktúráját befolyásoló hatásától eltekinthetünk.

Adatigény:

A = a vizsgált időszak utolsó évének amortizációja,

E_B = a vizsgált időszak utolsó évében az állóeszköz bruttó értéke,

k = átlagos leírási kulcs, becslése: $\frac{A}{E_B} = k$,

n = az állóeszközök átlagos élettartama, becslése: $\frac{1}{k} = n$

E_N = a vizsgált időszak utolsó évében az állóeszközök nettó értéke,

H_t = a vizsgált időszak t -edik évére vonatkozóan a halmozott inflációs ráta (számítása: az éves árhöndexek szorzata -1).

Az inflációs hatással korrigált állóeszközérték becslése

Első lépésként a ma meglévő nettó állóeszközérték korábbi meglétének időbeli elosztását kell feltérképezni, csak eszerint értékelheti fel nominálisan az infláció. Feltételrendszerünk értelmében a ma meglévő eszközök $1/n$ -ed része volt a birtokunkban n évvel ezelőtt. Az $(n-1)$ -edik évben $(1/n) + (1/n)$ stb. Értelemszerűen a vizsgált évében az összes eszköz a birtokunkban van, azaz $n(1/n) = 1$.

Az n évvel ezelőtt, és ma is a birtokunkban levő állóeszközöket n év szerinti halmozott infláció érinti. A vonatkozó nominális értéknövekmény:

$$E_N \cdot \frac{1}{n} \cdot H_n$$

Az értéknövekmény évenként számítandó, összegzendő, majd hozzáadandó a ma meglévő állóeszköz-értékhez. Az inflációs hatással korrigált állóeszközérték (E_K) számítása:

$$E_K = E_N + \sum_{t=1}^n E_N k H_{n-(t-1)} \quad (1)$$

A vizsgálat időpontjára számított infláció miatti vagyonszétválasztás becslése

A vagyonszétválasztás a vissza nem pótolta inflációs nyereségigénynek a vizsgált időpontjára vonatkoztatott értéke szerint becsülhető. Az összefüggés az (1) példa feldolgozásának metodikája alapján egyszerűen felírható (E_V = a vizsgálat időpontjára számított vagyonszétválasztási érték):

$$E_V = \sum_{t=1}^n A H_t (H+1)_{n-t} \quad (2)$$

(Ha az állóeszközök értéke dinamikusan nő, a képlet csak A_t szerint alkalmazható.) Ugyanezen képletek szerint pontosabb becsléshez juthatunk, ha ismerjük a vizsgált évek mindegyikének nettó állóeszközértékét, és ennek a k -ad részét szorozzuk a halmozott inflációs rátával, illetőleg az egyes évek tényleges amortizációs

100 Ft adott évi eszközérték inflációval korrigált értéke és a halmozott infláció 1994. végén

Év	Az ipar belföldi értékesítésének árnindexei (előző év = 100) Forrás: KSH	100 Ft adott évi eszközérték inflációs rátáival felszorozott értéke	100 Ft adott évi eszközérték nominális értéknövekménye	Halmozott infláció
1990	124,2	225,4	125,4	24,2
1991	131,9	181,5	81,5	63,8
1992	113,0	137,6	37,6	85,1
1993	110,5	121,8	21,8	104,6
1994	110,2	110,2	10,2	125,4

Az infláció miatt bekövetkező vagyonszűkülés becslése:

1990:	1 · 0,242 · 2,046 = 0,495
1991:	1 · 0,638 · 1,851 = 1,181
1992:	1 · 0,851 · 1,638 = 1,394
1993:	1 · 1,046 · 1,242 = 1,299
1994:	1 · 1,254 · 1,0 = 1,254
Összesen:	5,623

A példabeli vállalatnál az elmúlt öt évben a nominális eszközérték mintegy nyolc milliárd Ft-tal növekedett, s így a 8,7 milliárd Ft-os könyv szerinti nettó érték aktuálisan összesen mintegy 16 milliárd Ft-ot ér. Eközben a reálérték visszafordításának amortizáció oldali fedezete fokozatosan csökkent. Emiatt 1994. végére a vagyonszűkülés értéke feltehetőleg meghaladja az öt milliárd Ft-ot.

A bemutatott becslő módszereket 1993. elején öt átalakulás előtt álló közszolgáltató vállalat aktuális vagyonszűkülésének, illetőleg vagyonszűkülésének becslésére alkalmaztuk – az átalakulás várható árhatásainak az előzetes feltérképezése céljából.* A becslés eredményeként adódó inflációval korrigált vagyonszűkülés meglepően közel estek a részletes eszközértékelésből adódó értékhez. (Az eltérés ismereteink szerint mintegy 10–15 % volt.) Ha azonban figyelembe vesszük, hogy a ma beszerezhető új állóeszközök ára mekkora áreltéréseket, „alkumezőket” tartalmazhat, illetőleg a tételes vagyonszűkülésnek is megvannak a maga bizonytalansági sávjai, a becslés értéke meglepően jónak tekinthető.

Felhasznált irodalom

- Bélyácz Iván:* A tőke megőrzésének koncepciói. Közgazdasági Szemle, 1994. 7–8. sz.
- Bodócsi András:* Az infláció kezelésének lehetőségei a vállalati gazdálkodásban. Kézirat, 1991
- Bodócsi András:* Infláció – kamat – befektetés. Ár Piac, 1991. december
- Fülöp Sándor:* Vállalati gazdálkodás inflációs körülmények között. Kézirat, 1989
- Illés Mária:* Költséggazdálkodás – árak. COOPINFORM Rt., 1992
- Illés Mária–Mészáros Tamás:* A közszolgáltatások árai a fogyasztók, a költségek és a fejlesztési célok szempontjából. Kézirat, 1993
- Tompa Miklós:* Inflációs számvitel. Számvitel- és Ügyviteltechnika, 1991. 1. sz.
- 1991: XVIII. tv. A számvitelről
- 1995: XX. tv. A számvitelről szóló 1991. évi XVIII. törvény módosításáról és kiegészítéséről

* Lásd: Illés–Mészáros, 1993

összegeiből számítjuk a vagyonszűkülés becsült értékét. Ha ezek az adatok viszonylag könnyen elérhetők, célszerűbb velük számolni. A nagyobb pontosság bőven honorálja a kismértékű többletmunkát. Az az összefüggés ugyanis, hogy a mai nettó értékben nagyobb súlyt képviselnek a később, egyre nagyobb inflációs árnövekedéssel terhelt vásárolt állóeszközök a valódi reálértékarányukhoz képest, ahhoz vezet, hogy az inflációból eredő nominális értéknövekmény becsült értékét a valóban meglevőhöz képest felfelé téríti el. Hasonlóképpen felbecsüljük az inflációs eredetű vagyonszűkülés értékét, ha mindvégig a mai amortizáció összegét szerepeltetjük a számításban.

A továbbiakban sorra veendők a becslőmódszer feltételei, és aszerint, hogy a valóság mennyiben tér el ezektől, érzékeltetni lehet a becslés pontosságát is.

Ha például az adótörvényben szereplő leírásai kulcsok az átlagosan várható gazdasági élettartamnál rövidebb „számviteli” élettartamhoz vezetnek, akkor az állóeszközök rejtett értéknövekedése irányába mozdulnak el a folyamatok, a fenti becslőmódszer szerinti nagyobb aktuális állóeszközértéket és kisebb vagyonszűkülést „eredményezve”. Ellenkező esetben az eltérés irányai fordítottak.

A képletek tartalmát és alkalmazási módszerét egy életközeli példa bemutatása részletezi:

Tegyük fel, hogy egy állami vállalat 1990. január 1-jével alakult át gazdasági társasággá, és legutoljára ebben az időpontban értékelték át az állóeszközöket is. 1994. végén a cég álló-eszközökének könyv szerinti nettó értéke 8,7 milliárd Ft, bruttó értéke 14 milliárd Ft, az éves értékesítés-kenési leírás 1 milliárd Ft volt. Ezek ismeretében adjuk meg az állóeszközök inflációs hatással korrigált mai értékét, és becsüljük meg az ezen időszak alatt infláció hatására bekövetkezett vagyonszűkülés értékét feltéve, hogy a leírás rendszer és az érték-, valamint konstrukcióra a becslőmodell feltételeihez közel álló!

Az inflációs hatással korrigált állóeszközérték becsülő számítása

Számítandó alapadatok:

- Átlagos leírás kulcs (k) = $\frac{1}{14} = 0,0714$, vagyis 7,14%
- Átlagos élettartam (n) = $\frac{1}{0,0714} = 14$ év

Az öt évvel ezelőtti ártérítéskor már a birtokunkban volt a mostani állomány 9/14-ed része, amit az azóta eltelt időszak teljes halmozott inflációs rátája érintett. A további 5/14-ed részt fokozatosan egy-egy évvel kevesebbszer halmozódó infláció érintette.

Az inflációs eredetű értéknövekmény számítása:

1990. eleje:	8,7 · 0,0714 · 9 · 1,254 = 7,01
1990. vége:	8,7 · 0,0714 · 0,815 = 0,51
1991. vége:	8,7 · 0,0714 · 0,376 = 0,23
1992. vége:	8,7 · 0,0714 · 0,218 = 0,14
1993. vége:	8,7 · 0,0714 · 0,102 = 0,06
1994. vége:	8,7 · 0,0714 · 0,000 = 0,00
Összesen:	7,95

A meglevő nettó érték és a nominális értéknövekmény összege: 8,7 Mrd + 7,95 Mrd

= 16,65 Mrd Ft